

Forprosjektrapport

Berg- kunst- senter

STJØRDAL
MUSEUM
VÆRNES

Stjørdal kommune

museene
arven

Innhold

Innledning.....	3
Bakteppet	4
Hva er bergkunst?.....	5
Bergkunst i Stjørdal og Trøndelag	6
Stjørdal museum Værnes.....	7
Veien mot et bergkunstsenter	8
Bergkunstreisen – det regionale søsterprosjektet.....	10
Økonomi – investeringsmidler og driftsmidler	10
Organisering	12
Eierskap, ledelse og finansiering	13
Sammensetning og forankring	13
Forprosjektgruppens sammensetning	15
Proessen.....	16
Anbefalinger	18
Forprosjektets anbefalinger	19
Bergkunstsenteret og museet.....	20
Kunnskapsnav og møtested	
– forholdet til Bergkunstreisen i Trøndelag.....	21
Reiseliv og næringsutvikling.....	22
Bergkunstsenterets fysiske form	23
Anbefalt plassering.....	23
Låven.....	24
Forpakterboligen.....	25
Effekter av den anbefalte plasseringen.....	26
Utforming.....	28
Rom- og funksjonsplan.....	29
Videre prosess	30
Appendiks	31

Innledning

Denne rapporten er resultatet av forprosjektet «Bergkunstsenter på Stjørdal museum Værnes».

Forprosjekteiere er Museene Arven og Stjørdal kommune.

Prosjektleder har vært museumsleder ved Stjørdal museum Værnes. I tillegg har et bredt utvalg av kunnskapsinstitusjoner, fagpersoner og interessenter vært involvert i prosjektgruppen.

Rapporten oppsummerer prosjektets forhistorie, redegjør for prosjektets økonomi og presenterer prosjektgruppens anbefalinger for etableringen av Bergkunstsenter på Stjørdal museum Værnes, både knyttet til funksjon og utforming.

Bak- teppet

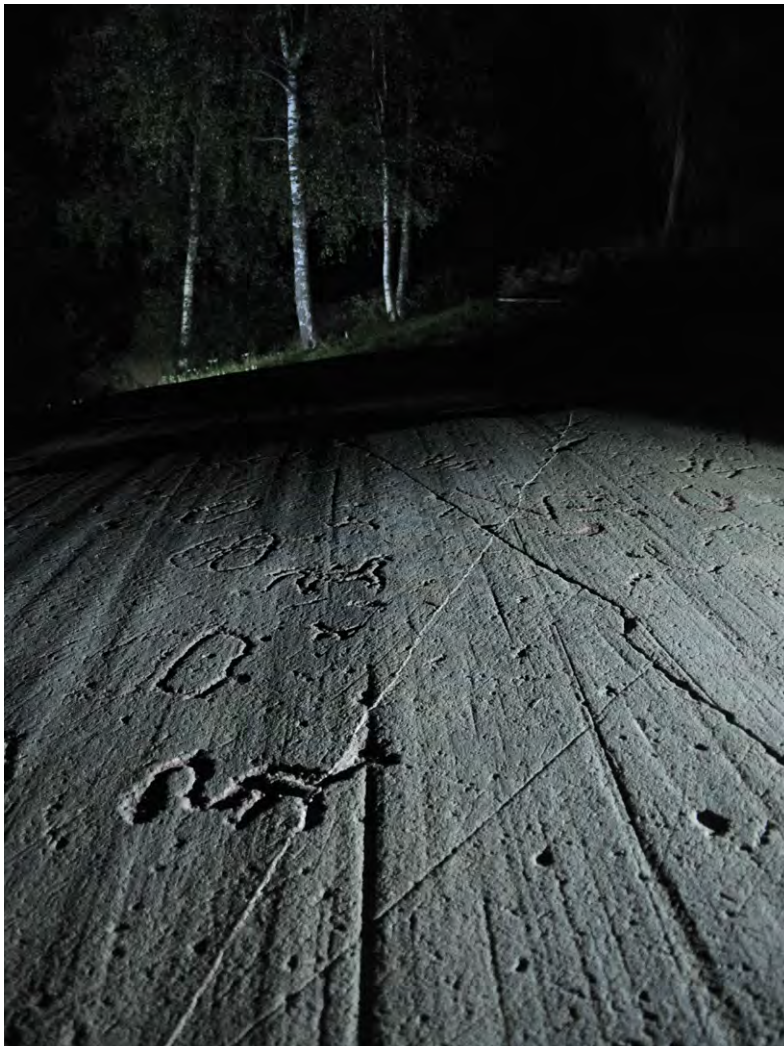
Planene om helleristnings- hallen.

Innenfor museets distrikt finnes som kjent et meget stort antall helleristninger. Stjørdal og i Beistad, og da disse i det lange løp er utsatt for å ødelegges gjennom forvitring, er det en tvungende grunn for museet å skaffe gjenstander av iallfall viktige og interessante. Målet her må være en egen trøndersk «helleristningshall» innenfor museet, hvor såvel publikum som fagfolk kan få anledning til å studere disse for trøndersk kulturhistorie så betydningsfulle oldtidsminner. I den anledning søkte man Trondhjems Sparebank om et bidrag på 3000 kr., men dessverre så banken seg ikke istand til å imøtekomme anragendet.

Hva er bergkunst?

Bergkunst er bilder laget på fast fjell, i huler, hellere og på løse steinblokker. De kan være fremstilt med ulike hugge- slipe- og malingsteknikker, og kjennetegnes ofte ved at naturlige egenskaper ved bergflaten eller landskapet rundt utgjør en del av uttrykket. De eldste bergkunststedene i verden kom i bruk for 40 000 år siden, de yngste ble forlatt i moderne tid. I Norden har forhistorisk bergkunst blitt fremstilt fra slutten av eldre steinalder og frem til folkevandringstid, en periode på fire til fem tusen år. Bergkunst er en svært omfattende kulturminnekategori, som finnes i mange land og på alle kontinenter unntatt Sydpolen.

Bergkunst kjennes hovedsakelig fra samfunn uten skriftspråk. Fenomenet virker i spenningene mellom samfunn og individ, mellom nært og fjernt, opplevelsen av identifikasjon og gjenkjenning på den ene siden og møtet med noe fremmed på den andre. Tegnene er ugjendrivelige vitner om menneskelig tilstedeværelse og kan danne utgangspunkt for tanker om mennesket både som kultur- og naturvesen. Bergkunstopplevelser kan være inngang til å behandle mange allmennmenneskelige spørsmål i lange tidsperspektiv.

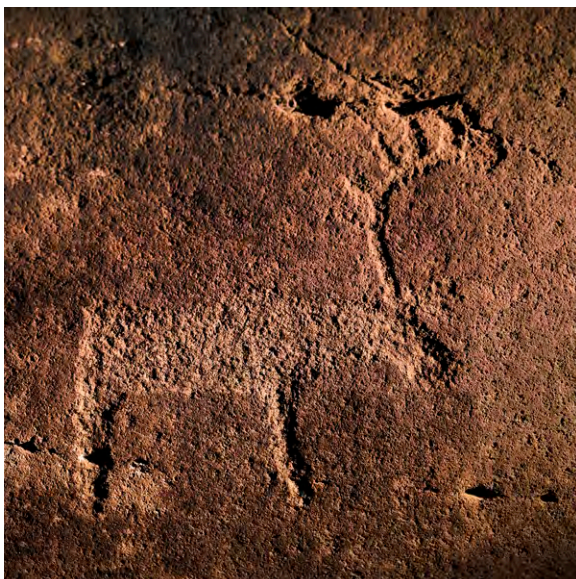
Hest eller slange? Eller begge deler? Et vesen går over streken på Leirfallfeltet i Stjørdal.

Bergkunst i Stjørdal og Trøndelag

I dagens Trøndelag laget mennesker bergkunst fra slutten av steinalderen og inn i eldre jernalder, over en periode på rundt 4000 år. På rundt 600 registrerte bergflater er figurer fremstilt i et mangfold av teknikker. Motivene er prikkhugget, malt, slipt med stein eller metall, ofte i samspill med naturlige sprekker og vekslende farger i berget. Bergkunsten finnes i mange ulike landskapssammenhenger fra kyst til høyfjell, i jordbruksområder og på viktige punkter i det maritime landskapet.

Bergkunst av den nordlige tradisjon, også kalt veideristninger, ble hugget i steinalder og bronsealder. Disse bildene forekommer på hele Nordkalotten, mer spredt jo lengre sør man kommer i Norge og Sverige. Den sørlige tradisjon kalles ofte jordbruksristninger fordi den knyttes til innføringen tamme dyr, matkorn og metaller. Denne kunsten ble laget i bronsealder og inn i jernalder. Bergkunst av den sørlige tradisjon finnes langs Europas vestkyst fra den iberiske halvøy, rundt Østersjøen og opp til Nordlandskysten. Trøndelag er det nordligste området der jordbruksristninger forekommer i store mengder, med tyngdepunkter som Stjørdal, Beitstaden i Steinkjer og Gauldalen.

Bergkunst kan ses som et bildespråk som snakkes i ulike dialekter på ulike steder til forskjellig tid. Disse dialektene kan vi kalle «uttrykk» eller «stil». Som et sentralt geografisk område med lang bergkunsttradisjon, har Trøndelag også et stort mangfold av uttrykk eller stiler i sin bergkunst. Her møtes også de to hovedtradisjonene: veidekunst og jordbruksristninger kan finnes i samme dal, på samme gård og til og med på samme bergflate. **Dette mangfoldet er unikt i europeisk sammenheng.** Slik danner bergkunsten en god plattform for å fortelle om lange linjer og noen avgjørende veiskiller i Trøndelags forhistorie. Samtidig er hvert enkelt møte mellom et nåtidsmenneske og en bergkunstfigur også et møte med sporene etter ett enkelt menneskes handlinger for tusener av år siden.

Stjørdalsdalføret er et tyngdepunkt for bergkunsttradisjonene i Trøndelag. I yngre steinalder ble det hogd inn veideristninger i Lånke, sør for Stjørdalselva. I slutten av steinalderen og begynnelsen av bronsealder ble denne tradisjonen utfordret ved at tidlige jordbruksristninger ble hogd inn på helt bestemte steder, kanskje der det var aller mest fordelaktig å rydde skog til beitemarker for buskap, nord for elva.

En 15 cm høy rein hugget inn ved Gaulfossen i Melhus. Slike miniatyrfremstillinger kjennes ellers kun fra Altafjorden i Finnmark. Foto: Tronde Are Berge.

Til sammen 120 ristningsberg ligger i klynger med jevn avstand fra Skatvalshalvøya i vest til Kilgårdene i øst, og vitner om en intens og organisert bruk av landskapet. Noen av de aller største konsentrasjonene, som Auran, Hegre og Leirfall, har også de mest spesielle og mangfoldige motivene. Stjørdalsdalføret er en av de gamle ferdselsledene opp til vannskillet inn mot Midt-Sverige. Det store funnet av bronseøkser gjort på Hegre i 2017, må forstås som deponert i et område som i bronsealderen var et nav i kommunikasjonen mellom Midt-Sverige og Skandinavias vestkyst.

Stjørdal museum Værnes

Stjørdal museum Værnes er et kulturhistorisk museum med stor tidsdybde: Innenfor en radius på under 200 meter finnes spor av menneskelig aktivitet fra mer enn 1000 år. Museet har 22 bygninger, ca. 20.000 gjenstander og fem ansatte pr. september 2023. Museets arbeid tar utgangspunkt i egne bygninger og samlinger, men også lokale kulturminner som dalførets unike forekomst av bergkunst, middelalderkirken Værnes og den trønderske bygningsarven. Siden 2003 har museet hatt virksomhet knyttet til bevaring og formidling av trøndersk bergkunst. På museets område kan man besøke museets byavdeling Hæsjgata med hus og interiør fra tettstedet Stjørdalshalsen og den gamle prestegården på Værnes med tilhørende hage- og parkanlegg. Museet samarbeider med både frivillige lag og foreninger og profesjonelle aktører i regionen. Stjørdal museum Værnes er en del av Museene Arven sammen med Egge museum, Nils Aas Kunstverksted, Stiklestad Nasjonale Kultursenter og Levanger fotomuseum.

Bilrace i Hæsjgata, august 2023.

Veien mot et bergkunstsenter på Stjørdal museum Værnes

– fra idé om bergkunsthall i 1929 til intensjonsavtale mellom Stjørdal kommune og SNK i 2021.

Idéen og ambisjonen om å etablere en visningsarena for bergkunst i Stjørdal er nesten hundre år gammel. Det første forslaget finner man i 1929, hvor man bla. kan lese om en ønsket «Helleristningshall» med gipsavstøpninger. Ønsket kom frem igjen jevnlig gjennom 1970- og 80-tallet. Et forprosjekt i 1989 definerte Leirfall i Stjørdal som stedet der det skulle bygges et bergkunstmuseum. Dette ble videre konkretisert i forprosjektet Bergkunstmuseet Det magiske berget, ved Leirfall i Hegra, fra 2006. Museet skulle eies av Stjørdal kommune og driftes av Stiklestad Nasjonale Kultursenters lokale avdeling Stjørdal museum Værnes. Prosjektet fikk i 2010 innvilget følgende investeringsmidler: stat 10 mill., Nord-Trøndelag fylkeskommune 14,2 mill. og Stjørdal kommune 8,1 mill.

I 2017 ble Bergkunstmuseet Det magiske berget ved Leirfall i Hegra skrinlagt. Nord-Trøndelag fylkeskommune vedtok da å flytte de fylkeskommunale investeringsmidlene fra bergkunstmuseet til prosjekt Bergkunstreisen – en regional satsning på tilrettelegging og formidling av bergkunstlokalteter i fylket (se utdypende informasjon nedenfor). De resterende investeringsmidlene fra stat og kommune ble stående på bok hos Stjørdal kommune.

Dialogen om Bergkunstsenteret startet opp igjen i 2020 og i 2021 utformet Stjørdal kommune og Stiklestad Nasjonale Kultursenter (Museene Arven fra 1.1.2023) en intensjonsavtale om å etablere bergkunstsenter på området til Stjørdal museum Værnes. Det ble gjort avklaringer med KUD at de statlige midlene opprinnelig gitt til Bergkunstmuseet kunne relokteres til nytt prosjekt på museumsområdet. Partene ble også enige om å eie prosjektet i fellesskap og at prosessen skulle ledes av ny avdelingsleder ved Stjørdal museum Værnes, som tiltrådte 1.9.2021.

Menneskeskikkelser vandrer over berget på Leirfall i Stjørdal. Foto: Arve Kjersheim.

VEDTAK I KOMMUNESTYRET I STJØRDAL 17.12.2020 (PS SAK 131/20) OM BERGKUNSTSENTER:

Kommunedirektøren tar utgangspunkt i økonomiplanavsetningen på 8,9 mill til bergkunstsenter og Kulturdepartementets godkjenning av omdisponeringen av 10 mill til et kompetansesenter for bergkunst ved Stjørdal Museum Værnes, for å starte arbeidet med dette.

Inkludert i denne vurderingen er det også naturlig å hensynte økte driftsavsetninger på 500 000 kr årlig i økonomiplanen til bergkunstsenter.

Arbeidet med et slikt kompetansesenter skal gjøres i tett samarbeid med Trøndelag Fylkeskommune og Stiklestad Nasjonale Kultursenter, som på sin side vil stå for driften av et slikt fremtidig kompetansesenter.

Elghode i nattelys, Stykket i Indre Fosen.

Bergkunstreisen – det regionale søsterprosjektet

Bergkunstreisen er Trøndelag fylkeskommunes regionale satsning på bergkunst. Siden nittitallet har det vært arbeidet for å oppnå bærekraftig tilrettelegging på utvalgte bergkunstlokaliteter i regionen. I 2020 vedtok Trøndelag fylkeskommune realiseringen av Bergkunstreisen i Trøndelag. Satsningen inkluderer 14 lokaliteter. Bergkunstreisen skal skape opplevelser og gi besøkere kunnskap i møte med bergkunsten i sitt opprinnelige landskap. Lokalitetene skal tilrettelegges med hjelp av fylkeskommunens eksisterende virkemidler som f.eks. skilting og video som kan vises på besøkendes mobiltelefon. I tråd med tanken om reisen, er formidlingen lagt opp slik at besøk ved flere lokaliteter gir nye synsvinkler og utvider opplevelsen. I tillegg tilrettelegges bergkunsten gjennom ulike stedlige grep og ivaretaging av lokalitetene sikres gjennom skjøtselsplaner som inngås med hver enkelt kommune. Bergkunstreisen er en pågående satsning, uten en satt sluttdato.

En grunntanke i Bergkunstreisen er at stedlig formidling, som omvisninger etc., skal ivaretas av lokale aktører. I den forbindelse er det behov for en kunnskapsinstitusjon som kan bidra med opplæring og kunnskapspåfyll, samt en møteplass for ulike aktører som jobber med bergkunst. Dette er viktig for å sikre kvalitet, helhet og synergier i den regionale bergkunst-satsningen. I tillegg er det behov for en sterkere kobling mellom den regionale bergkunstreisen og reiseliv og opplevelsesnæring, for å utforske bergkunstens potensielle rolle i videreutviklingen av Trøndelag som destinasjon. Fylkeskommunen har signalisert at dette vil være svært viktig som en del av den regionale satsningen, men at det ligger utenfor deres ansvars- og kompetanseområde, altså utenfor Bergkunstreisen.

Økonomi – investeringsmidler og driftsmidler

INVESTERINGSMIDLER:

De kommunale og statlige midlene bevilget til bergkunstsenter utgjør 18,7 millioner kroner disponibelt for prosjektering/investering. Midlene står på konto hos Stjørdal kommune.

DRIFTSMIDLER:

Museene Arven har ikke kapasitet til å drifte et bergkunstsenter innenfor sine nåværende tilskuddsrammer. Senteret vil medføre økte kostnader knyttet til FDV, formidling (arrangementer, skiftende utstillinger, vandreutstillinger og materiell) og personal (publikumsmottak og formidling). Museene Arven, ved Stjørdal museum Værnes, vil derfor ha behov for varig økte driftsmidler i tillegg til de avsatte investeringsmidlene.

Driftskostnadsbehovet er estimert til 2.000.000 pr år. Dette er tilsvarende størrelse som for eksempel prosjekt HEIM, som Museene Arven i 2023 etablerte i nye Steinkjer kultur-

hus. Museene Arven mottar sitt tilskudd fra tre nivåer: stat, fylke og kommune. Arbeid med å sikre de nødvendige driftsmidlene tar utgangspunkt i disse tre nivåene og tradisjonell finansieringsnøkkel (stat 60 % fylke 24 %, kommune 16 %).

- ▶ **STAT:** Museene Arvens hovedkanal her er den årlige søknaden til KUD hvor man kan søke om varig økt tilskudd til inntil tre tiltak. Bergkunstsenter har vært prioritert i Museene Arvens søknad siden 2022 og har prioritet #2 i søknad til KUD for 2024. Søknadssummen i siste søknad er 1.200.000.

- ▶ **FYLKESKOMMUNE:** Museene Arvens hovedkanal her er den årlige søknaden til fylkeskommunen som speiler den overfor nevnte søknaden til KUD. Bergkunstsenter har vært prioritert i Museene Arvens søknad siden 2022 og har prioritet #2 i søknad til fylkeskommunen for 2024. Søknadssummen i siste søknad er 480 000. Det er i tillegg opprettet dialog med fylkeskommunen, bla. gjennom møte med direktør for kultur og folkehelse Anne Marit Mevassvik og seksjonsleder for kulturminner Anne Bjørg Svestad i februar 2023.

- ▶ **KOMMUNE:** Stjørdal kommune har fattet vedtak om økt driftstilskudd på inntil 500 000 pr. pr, jf. gjennomgang av veien frem til bergkunstsenteret.

*Skipsstavn
på Hegre,
Stjørdal.*

Organi- sering

Eierskap, ledelse og finansiering

Forprosjektet eies av Museene Arven og Stjørdal kommune i fellesskap. Museumsleder ved Stjørdal museum er prosjektleder. Forprosjektet ble i 2021/22 finansiert av egeninnsats og drøyt 70.000 av de avsatte investeringsmidlene. Partene ble imidlertid enige om at de øvrige investeringsmidlene skulle spares til prosjektets hovedfase. Fra 2023 ble derfor finansieringsløsningen egeninnsats kombinert med en innfasing av summen kommunen har vedtatt avsatt som økte driftsmidler.

Sammensetning og forankring

Et bergkunstsenter berører interesse-, fag- og ansvarsområdet til en rekke aktører. Det har vært en grunntanke fra starten av at dette er en stor styrke ved prosjektet, men at det samtidig forutsetter et sterkt fokus på dialog og samhandling blant aktørene fra dag 1. Det ble derfor vurdert som nødvendig å etablere en prosess med bred forankring i fagmiljøer som berører bergkunst/arkeologi, museumsformidling/læring og erfaring fra etablering av kunnskapsinstitusjoner/museer. Det ble arbeidet høst/vinter 21-22 med å etablere forprosjektet, definere interessenter, sondere og kontakte deltakere. Gruppen skulle ha lokal, regional og nasjonal forankring.

Museumsleder gjennomførte en serie møter høst/vinter 2021–22 for å forberede forprosjektet:

- ▶ Flere samtaler med Stjørdal kommune ved kultursjef Jarle Førde høsten 2021

- ▶ Trøndelag fylkeskommune ved direktør for plan og næring Kirsten Værdal (20.10.2021)

- ▶ NTNU Vitenskapsmuseet ved direktør Hans Stenøien og instituttleder Bernt Rundberget (8.12. 2021 og 2.2.2022)

- ▶ NTNU Kulturminneforvaltning ved førsteamanuensis Mattias Bäckström (25.2. og 4.4.2022)

- ▶ Flere samtaler internt i Museene Arven, både i staben på Stjørdal museum og med museenes fagenhet

I møtene med Vitenskapsmuseet deltok også direktør Heidi Anett Beistad.

NTNU Vitenskapsmuseet er gitt bred representasjon i gruppen på grunn av deres sterke arkeologiske fagmiljø og deres rolle som ansvarshaver for regional forvaltning av bergkunst. Etter at bergkunstreisens prosjektperiode var over 1. februar 2023 ble Fylkeskommunens seksjon for kulturminner med i prosjektgruppen, ved seksjonsleder Anne Bjørg Svestad og hennes team. Det ble også prioritert å ha med en arkitekt med tung erfaring fra museumsfeltet i prosjektgruppen. Dette for å gi et best mulig grunnlag for å tenke bygg og funksjon helt fra starten og slik sikre et forprosjekt som gjorde at man kunne gå rett over i en mer operativ fase i hovedprosjekt-fasen. Arkitekt Atle Aas er kjent blant annet fra arbeidet med Utøya og 22. julisenteret, og har også kjennskap til Museene Arven fra styreverv ved Nils Aas Kunstverksted og prosjekterfaring fra Stiklestad/Olavsstøtten.

Rein i strømmen ved Bølaelva i Stod, Steinkjer.

Forprosjektgruppens sammensetning

- ▶ Styringsgruppe (prosjektets eiere)
- ▶ Varaordfører Ole Hermod Sandvik (Stjørdal kommune)
- ▶ Direktør Heidi Anett Øvergård Beistad (Museene Arven)

KONSEPT, OVERORDNET UTVIKLING

- ▶ Bernt Rundberget, instituttleder Institutt for arkeologi og kulturhistorie NTNU Vitenskapsmuseet
- ▶ Birgitta Fossum, direktør Saemien Sijte
- ▶ Bodil Børset, tidl. direktør Hamsunsenteret, nå avdelingsleder Rindal skimuseum
- ▶ Hanna Mellemsæther, fagsjef Museene Arven

FORMIDLING

- ▶ Merete Moe Henriksen, konservator, arkeolog NTNU Vitenskapsmuseet
- ▶ Mattias Bäckström, førsteamanuensis NTNU Kulturminneforvaltning
- ▶ Mari Arntzen, konservator Alta museum og verdensarv
- ▶ Gunhild Rikstad, fagleder formidling Museene Arven,
- ▶ Signe Amalie Sandsør, museumsformidler.

Signe Amalie Sandsør er senere erstattet av Helle Vangen Stuedal, arkeolog Stjørdal museum Værnes

BYGG/FORVALTNING

- ▶ Jørgen Fastner, NTNU Vitenskapsmuseet
- ▶ Torbjørn Berg Strømstad, senere erstattet med Frank Nordby, Stjørdal kommune
- ▶ Bodil Østerås, fagleder forvaltning Museene Arven
- ▶ Atle Aas, arkitekt

ØKONOMI

- ▶ Kine Johnsen, økonomimedarbeider Stjørdal kommune
- ▶ John Petter Valstad, økonomisjef og nestleder Museene Arven

Prosjektleder: museumsleder Jon-Arild Johansen, Stjørdal museum Værnes

Prosessen

Prosjektgruppen var opprinnelig delt inn i undergrupper med ansvar for hhv. Konsept/overordnet utvikling, økonomi, formidling og forvaltning/bygg. Første samling var felles for alle i gruppen. Den andre samlingen ble gjennomført på undergruppenivå. Tilbakemeldingen i etterkant var at de fleste ønsket å fortsette med hele prosjektgruppen samlet, så de etterfølgende samlingene ble gjennomført i plenum.

I perioden juni 2022–februar 2023 er det gjennomført fire treffpunkter (workshops/samlinger) i prosjektgruppen:

- ▶ **1. SAMLING** – 2. juni 2022, 17 deltakere: Oppstart, presentasjon av deltakere og prosjektet, bakgrunn og muligheter, omvisning på museet, gruppearbeid, befarings til bergkunsten på Hell.

- ▶ **2. SAMLING** – 15. og 16. september 2022. Samling i grupper, 15 deltakere til sammen.
 - ▶ *Konsept/overordnet utvikling.* Om finansiering, eierskap og nettverk/samarbeid (med andre bergkunstaktører, andre samfunnsaktører, minoritetsperspektiver) og erfaringer fra etableringer av andre museer (Døvemuseet, Saemien Sijte og Hamsunsenteret)
 - ▶ *Formidling.* Om utstillinger, målgrupper og museet som læringsarena. Om det allment menneskelige og gjenkjennbarhet i bergkunsten.
 - ▶ *Bygg/forvaltning.* Om krav/sikring, nødvendige rom og funksjoner, nybygg/tilbygg/ombygging, planarbeid og økonomiske rammer.

- ▶ **3. SAMLING** – 6. desember 2022, 15 deltakere. Helle Vangen Stuedal snakket om opplevelsesmuligheter i trøndersk bergkunst. Romfunksjonsanalyse. Karin Fuglem og Bjørn Tore Hals fra Trøndelag Reiseliv deltok med en presentasjon om trender i reiselivet og råd til museet som reiselivsaktør. Gruppearbeid om hvordan skape et bergkunstsenter med den foreliggende økonomiske rammen.

- ▶ **4. SAMLING** – 2. februar 2023, 17 deltakere. Fire møtte fra Trøndelag fylkeskommunes kulturminneseksjon. Overordnet tema var formidling. Anne Bjørg Svestad redegjorde for fylkets videre arbeid med Bergkunstreisen. Hanna Mellemsæther om museet som arena for samfunnsdialog. Mattias Bäckström om ny museologi, basisutstillinger og økomuseumstanketangen. Karen Kjærsgaard om formidling av kunst og Joakim Korstad om metalldetektorbrødrene og frivillig arbeid.

Det har også vært gjennomført flere møter med Stjørdal kommune, fra fremdrifts- og prosessmøter med ordfører, varaordfører og nærings- og kultursjef til befarings- og samtaler med planetaten til kommunen. 24. november 2022 redegjorde direktør Heidi Anett Beistad og museumsleder Jon-Arild Johansen for prosessen for kommunestyret i Stjørdal.

Internt på museet har det vært møte om rom- og funksjonsplan og heldags workshop med arkitekt Atle Aas den 25. april 2023. Museets stab dro på studietur til Vitlycke verdensarv i Tanum, Sverige i april 2022. I august 2023 har museumsleder og arkeolog vært på studietur til Alta museum og verdensarv.

Foredrag i fjøset

Prestegårdshagen

Anbe- falingen

Forprosjektets anbefalinger

SNK har en museumsplattform som slår fast at hele organisasjonens virksomhet skal bygge på FNs bærekraftsmål. Det er derfor avgjørende at det videre arbeidet med stedsutvikling på Stiklestad preges av et forsterket og gjennomgående bærekraftsperspektiv. Det vil være viktig for organisasjonen, for perspektivet museenes samfunnsrolle og for å videreutvikle Stjørdal museum Værnes som en attraktiv reiselivsdestinasjon. Bærekraftsmålene bør derfor oversettes i en prosjektstrategi som inkluderer klima/miljø, økonomi og sosial bærekraft/demokratiutvikling. Denne strategien bør danne grunnlaget for alle fremtidige valg i bergkunstsenterprosjektet.

Et bergkunstsenter driftet av Stjørdal museum Værnes vil preges av det som kjennetegner museet og den større organisasjonen Museene Arven i dag. Museene Arvens visjon er å bidra til et livskraftig demokrati. I all sin virksomhet vektlegger Museene Arven dialog, samskaping, fokus på fortidens mangfold, samtidsperspektiver og relaterbarhet for publikum.

DETTE ER VÅRT FREMSTE SÆRPREG SOM MUSEUM OG SKAL VÆRE FØRENDE OGSÅ FOR ARBEIDET MED BERGKUNSTSENTERET.

*Små skålgroper hugget ut på
Lisbetberget, Skatval i Stjørdal.*

Bergkunstsenteret og museet

Stjørdal museum Værnes er et velegnet sted for et bergkunstsenter av flere grunner. For det første finnes en etablert infrastruktur. I tillegg har museet et besøksgrunnlag som det kan bygges videre på, slik at man ikke trenger etablere et helt nytt besøkssted som ingen kjenner. Stjørdal museum Værnes er lett tilgjengelig med bil, sentralt beliggende i Stjørdal og Trøndelag. Fra museet er det også kort avstand til fire bergkunstlokaliteter som inngår i Bergkunstreisen i Trøndelag. Samlokaliseringen er også en stor fordel for museet siden man unngår å skulle drifte en satellittavdeling med de krav til bemanning og logistikk det vil utløse. Med p.t. fem ansatte er det en langt mer bærekraftig ressursbruk å samle virksomheten på et sted.

Gjennom en basisutstilling om bergkunst i Trøndelag vil et museum kunne tilby helårs innendørs formidling med moderne digitale virkemidler, utstilling av løs bergkunst under ideelle lysforhold og med mulighet til å vise fram arkeologisk gjenstandsmateriale fra samfunnene som skapte bergkunsten. En utstilling kan formidle lange linjer og gi oversikt og stemningsopplevelser som beriker møtet med den ekte bergkunsten ute i terrenget, der denne er tilrettelagt gjennom Bergkunstreisen i Trøndelag.

Bergkunstsenteret vil også gi et viktig bidrag til museets tidsdybde, et satsningsområde som er fremhevet i museets utviklingsplan. Museumsområdet rommer allerede kulturminner fra et stort tidsspenn:

- ▶ Gravhaug fra yngre jernalder/vikingtid

- ▶ Værnes kirke og kalkovnrui fra 1100-tallet

- ▶ Seterhus fra 1700-tallet

- ▶ Embedsmannsgård/prestebolig fra 1820

- ▶ Tettstedsavdeling med hus fra 1860-tallet til 1915

- ▶ Militære anlegg fra andre verdenskrig

- ▶ Forpakterboligen – bolighus fra 1950-tallet

- ▶ Administrasjonsbygning – prestebolig fra 1980-tallet

Dette store tidsspennet har stor verdi og utgjør et unikt mulighetsrom for museet knyttet til hvilke historier man kan formidle. Etableringen av et senter som formidler kunnskap om forhistorisk tid vil passe meget godt inn og supplere museets tidsdybde-satsning. Denne synergieffekten vil komme både museet og bergkunstsenteret til gode.

Etableringen av bergkunstsenteret utgjør også en mulighet til å få på plass etterspurte funksjoner og en tydeligere helhet på museet. Museets område er preget av en tilfeldig og lite helhetlig utvikling, og savner fasiliteter og ivaretagelse av hensyn som i dag ses på som selvsagte: resepsjon/publikumsmottak, auditorium/møteplasser, formidlingsareal, universell utforming, med mer. Når museet skal etablere et bergkunstsenter gir det en sjelden anledning til å tenke helhetlig rundt museets behov, og slik kombinere etableringen av bergkunstsenteret med videreutviklingen av museet som en moderne publikumsrettet institusjon.

Kunnskapsnav og møtested – forholdet til Bergkunstreisen i Trøndelag

Det gir et stort mulighetsrom at det foregår to store bergkunstsatsninger parallelt i regionen. I relasjonen mellom bergkunstsenteret og Bergkunstreisen i Trøndelag, vil det være svært viktig å se på både rollefordeling/ansvarsfordeling og samarbeid/synergier.

Trøndelag fylkeskommune vil som et ledd i sin satsning videreføre arbeidet med å tilrettelegge lokalitetene i Bergkunstreisen. Fylket vil etablere infrastruktur for skjøtsel og formidling av lokalitetene gjennom kommuner, institusjoner og ressurspersoner nær bergkunsten. Dette vil være en stor ressurs for Bergkunstsenteret.

Bergkunstsenteret bør på sin side fungere som et ressurscenter, kunnskapsnav og møtested for alle som jobber med bergkunst, blant annet gjennom Bergkunstreisen, med særskilt fokus på opplevelsesutvikling. Dette vil for eksempel kunne skje gjennom faglig oppfølging av lokale omvisere og samlingsbaserte kurs, der lokale formidlere eller reiselivsaktører kan utvikle sine opplevelsesprodukter knyttet til de tilrettelagte bergkunstlokalitetene rundt omkring i Trøndelag. Et senter kan arbeide mot ulike målgrupper gjennom ordninger som Den kulturelle skolesekken og Den kulturelle spaserstokken, arrangementer, digitale og trykte produkter, og ved å legge til rette for møtepunkter mellom det profesjonelle og det frivillige bergkunstmiljøet. Kombinert med Bergkunstreisen vil dette utgjøre et løft i arbeidet med bergkunst med stor verdi for regionen.

Fenomenet bergkunst er etablert som tema for turisme internasjonalt, og Stjørdal museum Værnes har gjennom publikumsundersøkelser på Leirfall erfart at omtrent halvparten av de besøkende der er turister fra andre land. Bergkunstens internasjonale publikum er også dokumentert ved Bøla kafe i Stod, Steinkjer. Dette innebærer at en del av formidlingsproduktene må gjøres tilgjengelige på flere språk. Et museum vil også kunne produsere vandrestillinger som kan flytte mellom tilrettelagte bergkunstlokaliteter, lokale museer og andre kulturhus rundt omkring i Trøndelag.

Reiseliv og næringsutvikling

Stjørdal museum Værnes ønsker å utvikle seg som attraksjon og samarbeidspartner for reise- og næringslivet. For å hente ut potensialet i nyetableringen av bergkunstsenteret involverer Stjørdal kommune Proneo som museets samarbeidspartner. Proneo er et regionalt eid innovasjonsselskap med stor kompetanse i utvikling av bedrifter.

MÅL

- ▶ Faglig utvikling (konkret på bergkunst, generelt som museum og som reiselivsaktør)

- ▶ Flere betalende publikummere.

- ▶ Bredere publikumsgrunnlag (lokalt/regionalt/nasjonalt/internasjonalt – mer næring)

MIDLER

- ▶ Bedre tilbud og økt markedsføring mot reiseliv

- ▶ Tilrettelegge for salg til grupper. Nærhet til flyplass og konferansehotell bør utnyttes.

- ▶ Samarbeide bedre med lokalt næringsliv (reiseliv, lokalmat)

Utendørs utstilling på Leirfall.

Bergkunstsenterets fysiske form

Prosjektet har som vist 18.7 millioner kroner disponibelt for prosjektering/investering.

FORPROSJEKTGRUPPEN ANBEFALER EN FORDELING MELLOM FORMIDLING /BASISUTSTILLING OG BYGGEPROSJEKT PÅ 1:2 – CA. 6 MILLIONER TIL UTSTILLING MM. OG CA. 12 MILLIONER TIL BYGGING.

For 12 millioner kan man bygge anslagsvis 2–300 kvm. Sett opp mot andre regionale museumsprosjekter er rammen relativt beskjeden. Prosjektgruppen anbefaler likevel at man ikke setter det som en forutsetning for prosjektets realisering at man skal øke den økonomiske rammen. Det vil innebære en stor risiko for forlengelse av prosessen, og prosjektgruppen vurderer det som svært viktig med fremdrift slik at man får anvendt midlene som ble avsatt til Bergkunstsenter i Stjørdal helt tilbake i 2010. Prosjektgruppen mener også at den økonomiske rammen er tilstrekkelig for å sikre et senter som vil bli et stort løft for bergkunstformidlingen i Stjørdal, Trøndelag og Norge.

Anbefalt plassering

En helhetlig tilnærming tilsier at det ikke er ønskelig å tilføre et helt nytt element som potensielt forsterker den litt fragmenterte opplevelsen av stedet. Snarere bør nye tilføring bidra til å samle, forklare, tilgjengeliggjøre og tydeliggjøre området. Prosjektgruppen anbefaler i forlengelsen av dette en plassering i forbindelse med museets gårdstun. Når det gjelder bygg kan man se for seg følgende alternativ: et frittstående nytt bygg; et tilbygg til eksisterende bygningsmasse eller ombygging/transformasjon av eksisterende bygninger.

PROSJEKTGRUPPEN ANBEFALER AT BERGKUNSTSENTERET ETABLERES I ET TILBYGG I FORLENGELSEN AV LÅVEN.

En kjelleretasje kan graves inn i skråningen mot Hæsjgata, og fylles med utstillingsrom og andre funksjoner som ikke behøver lys. Det nye tilbygget kan kobles sammen med låven både i kjelleretasje og over bakken. To av museets bygninger som ligger ved gårdstunet berøres i særskilt grad av prosjektgruppens anbefalinger (se appendiks for nærmere beskrivelse av museumsområdet):

Låven

Sammen med Prestegårdsboligen fra 1825 er enhetslåven fra 1930-tallet det viktigste historiske elementet i gårdstunet til Værnes prestegård. Gjennom transformasjon/endret bruk vil større eller mindre deler av arealet i låven kunne tas i bruk til bergkunstsenteret. Låven rommer i dag:

1. Magasin/lager for museumsgjenstander. Store deler av dette kan flyttes til eksternt magasin
2. Rekvisitalager. Kan muligens flyttes til andre bygninger/eksternt lager.
3. Rom for behandling av museumsgjenstander. Mottak, dokumentasjon/foto, digitalisering, rengjøring etc. Dette er funksjoner som bør beholdes i enhetslåven.
4. Midlertidige utstillinger i første etasje. Kan flyttes til nybygg.
5. Verksted/garasje/arbeidsrom beholdes i enhetslåven.

Forpakterboligen

Den røde forpakterboligen står i dag midt på tunet. Plasseringen er uheldig, da den bryter opp og forstyrrer tunets opprinnelige format, som gikk helt til Jossiasvegen. Forpakterboligen har formen og formatet til en tradisjonell trønderlån, men er en etterkrigsbolig fra 1956. Den historiske verdien og autentisiteten til bygningen er begrenset, men den bidrar til museets tidsdybde. Bygningen er leid ut til Stjørdal husflidslag, og brukes til kunnskapsbevaring og kursing i husflidstradisjoner.

Effekter av den anbefalte plasseringen:

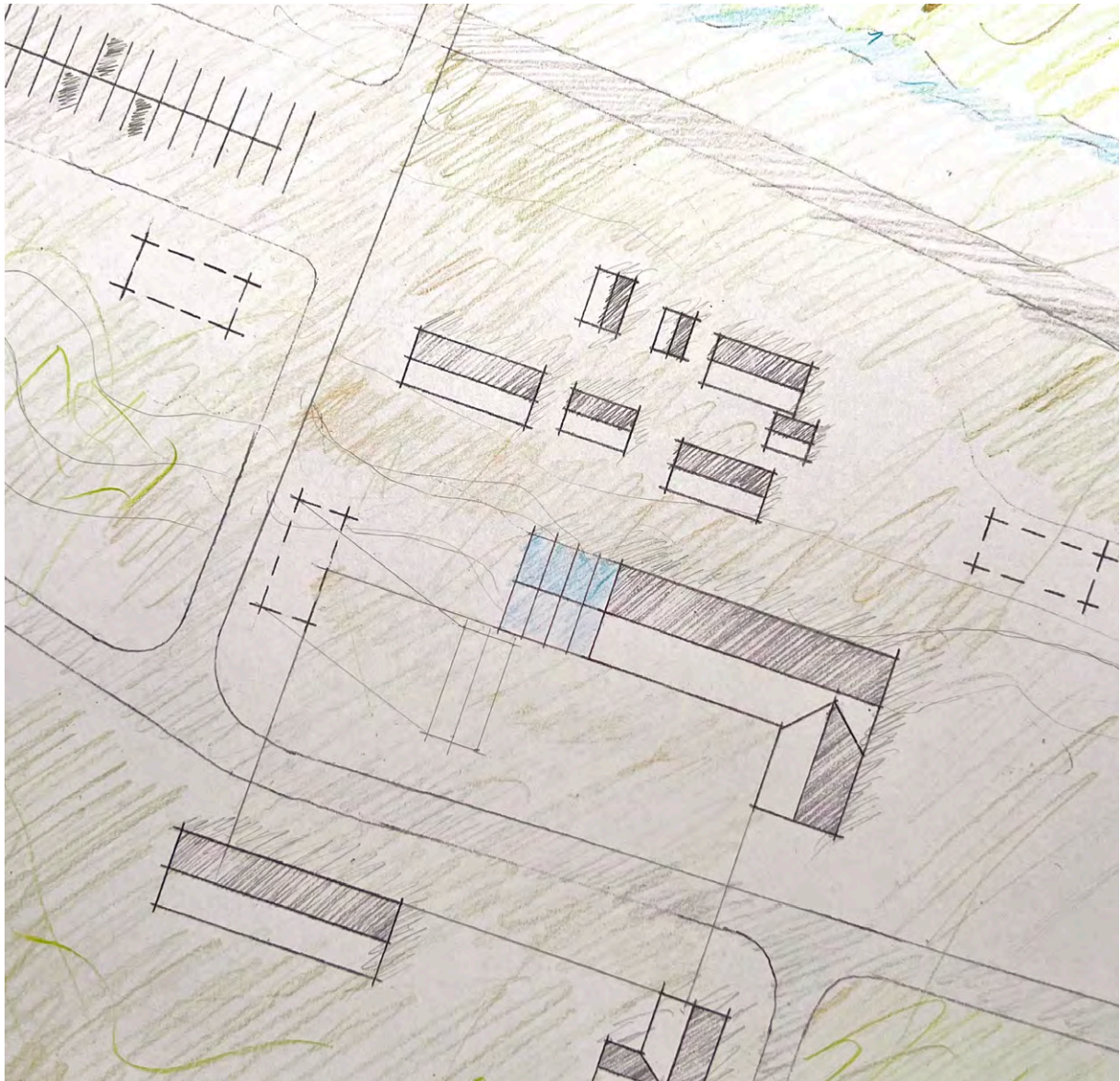
Plasserer publikumsmottak midt i museets område. Dette gir enkel logistikk videre ut i museet. Bidrar til å knytte museets enkeltdeler sammen, og skaper et helhetlig museumsområde.

Underbygger det historiske tunet, hvor en stor gårdsplass rammes inn av bygninger med forskjellige funksjoner.

Bidrar til universell utforming. Gir enkel adkomst til nye funksjoner/publikumsmottak og til begge nivåer av museets område. I dag mangler det universell utforming her, man må gå en lang omvei i Jossiasvegen for å komme seg mellom tunet og Hæsjgata med rullator, rullestol, barnevogn, mm.

Gir rom for til eventuell videreutvikling innover i låven, og etablering av fremtidige funksjoner der.

Dagens parkeringssituasjon er fragmentert, og i hovedsak rettet mot tunet og fremsiden av låven. En fremtidig parkeringsplass ønskes etablert på sletten på andre siden av Jossiasvegen for Hæsjgata. Den anbefalte plasseringen av bergkunstsenteret vil være god også i dette scenariet, publikum kan da gå rett inn i museet fra inngang mot Hæsjgata.

Nybygget vokser ut av den eksisterende låven, det kan koble seg, etter behov, på de fire forskjellige dekkenivåene i låven. Bygget henvender seg til veien og hovedadkomsten, Hæsjgata og tunet.

Det transparente nybygget har her fått antydning av en grunnflate på ca. 12x12m.

Museumsfunksjonene vil fordeles mellom det lyse nybygget og det mørkere arealet i låven.

Hovedinngang og andre utadrettede funksjoner vil være i nybygget mens auditorium, møterom, magasiner og lignende bør kunne plasseres i låvolumet. Utstillingsarealer bør plasseres i både nybygg og låve.

Bygget kobler sammen med innvendige trapper og heis de to nivåene i museumsanlegget. Hæsjgata og parkering nederst og Tunet og Prestegårdshagen øverst.

Forpakterboligen bør flyttes vestover for å gjenskape/etablere en klar tunform, hvor tunet understrekes som selvfølgelig sentrum for hele museumslandskapet. Ønsker man å åpne tunet ytterligere mot vest og hovedadkomsten, kan man flytte forpakterboligen til nedre nivå ved parkering eller bortenfor Hæsjgata.

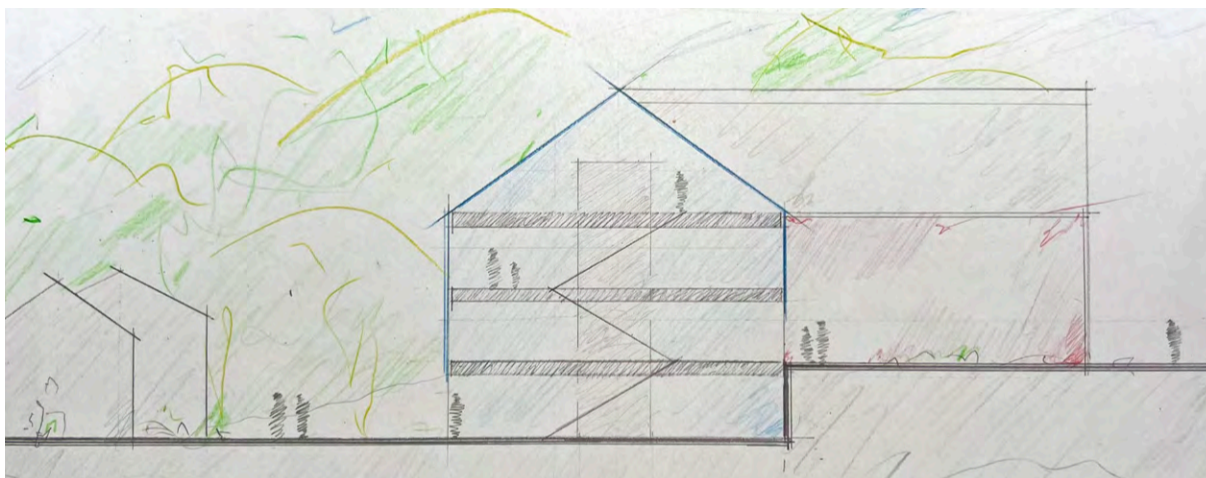
Det bør vurderes om man kan markere i veilegemet at man er i museumslandskapet, også for å bidra til å redusere farten gjennom området.

Parkering er forslått på det flate området vest for Jossiasvegen nært der hvor hovedveiens eventuelle nye trasé må komme.

Forpakterboligen anbefales flyttet til Jossiasvegen mot vest som en del av prosjektet. Der sto frem til 1955 bygningen Borgstu og ga tunet en avslutning mot vest. Det gir rom for den anbefalte plasseringen av bergkunstsenteret, samtidig som etterkrigselementet i museets tidsdybde bevarer. En flytting vil også forbedre opplevelsen av den gamle prestegårdsbygningen, som en del av firkanttunet.

Utforming

Stjørdal museum Værnes skal forvalte og formidle kulturhistorien i Stjørdalen. Det er derfor nærliggende å tenke at et nytt tilskudd til bygningsmassen utformes i forhold til lokal byggeskikk. Et tilbygg skal inngå som en del av en helhet og må ikke fremstå som et fremmedelement på museumsområdet med tanke på volum, materialvalg, fargesetting og detaljering. Samtidig er som nevnt museet allerede preget av en stor tidsdybde bygningsmessig som strekker seg helt opp til 1980-tall. Det vil derfor ikke være et automatisk brudd med museumsområdet og museumstekningen med et tilbygg som speiler tiden det bygges i. Heller kan det anses som et verdifullt tilskudd til stedets mange historiske perioder.

Det foreslåtte konseptet er fleksibelt i dimensjon, gulvareal og fordeling av funksjoner mellom nybygg og eksisterende bygningsmasse. Og dermed også økonomi. Illustrasjonen viser en maks løsning i forhold til dimensjon og etasjeplan.

Rom- og funksjonsplan

Dette er en tentativ plan, som må revideres og gjennomarbeides når prosjektet beveger seg inn i en hovedfase/byggfase.

Listen er delt opp i **Må ha**, **bør ha** og **kan ha** -funksjoner. I en idealsituasjon er alle funksjonene med, men begrensede ressurser tilsier at noe kan måtte bli prioritert bort. Dette må utredes nærmere i hovedprosjektfasen. Sambruk av arealer kan løse noen utfordringer.

FUNKSJON	KOMMENTAR
RESEPSJON/ PUBLIKUMSMOTTAK	Museet har ikke disse funksjonene i dag. Må kunne håndtere en busslast.
BUTIKK	Museet har ikke butikk i dag.
KAFÉ	Museet har p.t. kafé nær hagen.
UTSTILLINGSROM, HOVEDUTSTILLING	Hovedutstilling om bergkunst. Vil være hovedelementet i det nye senteret.
UTSTILLINGSROM, MIDLERTIDIGE UT- STILLINGER BERGKUNST	I dag er dette i første etasje i låven. Rommet er dårlig egnet, blant annet på grunn av lav takhøyde
FORMIDLINGSAREAL	For mottak av skoleklasser, kurs, etc.
BIBLIOTEK	For å serve museets faglige forpliktelser overfor publikum, stab, nettverk og Bergkunstreisen.
AUDITORIUM	Avvikling av forelesninger bør kunne foregå på museet. I dag lånes/leies lokaler i nærheten.
KONTORER	For arbeidsmiljøet er det fordel om kontorer er i nærheten av publikumsmottak og resepsjonist
GANGAREAL, TEKNISK, GARDEROBE, TOALETTER, ETC.	Nødvendige funksjoner

 Må ha **Bør ha** **Kan ha**

Videre prosess

Det skal holdes tett dialog med interessentene som har vært involvert så langt, med særskilt fokus på konkretisering av samarbeid og synergier mellom bergkunstsenteret og bergkunstreisen.

Forsterket dialog med reiseliv, næring og skoler for å bygge forsterket regional kunnskap om og kartlegge interessen for nyetableringen.

Det skal gjennomføres ett eller flere åpne møter i prosessen, hvor publikum kan møtes med informasjon og komme med innspill.

Avtaleverk mellom Stjørdal kommune og Museene Arven skal utarbeides.

BYGGESAK

Videre utrede forholdet mellom bergkunstsenteret og bergkunstreisen.

Videre utredning av og konkretisering av rom/funksjonsplan (arealbehov, romløsninger etc.).

Stjørdal kommune skal være byggherre

INNOLDSPRODUKSJON

Stjørdal museum Værnes er ansvarlig

Arbeidsgruppe hovedutstilling starter vinteren 2023/24

MUSEUMSUTVIKLING

Stjørdal Museum Værnes og Proneo

Insektfangst i prestegårdshagen

APPENDIKS 1)

Hva finnes på museumsområdet i dag?

MOT HAGEN: PRESTEGÅRDSBYGNINGEN, KAFÉ-/ADMINISTRASJONSBYGNING

Den gamle prestegårdsbygningen fra 1820 rommer historiske utstillingsrom, museets bibliotek og kjøkken/rom for utleie til selskaper. Bygningen har stort potensiale for å utvikles, både de museale rommene og arealene som brukes til utleie er preget av at det er lenge siden de ble oppdatert. Men bygningen har ikke areal som er aktuelt for bergkunstsenteret.

I den andre bygningen mot hagen er museets kafé og kontorer for ansatte. Koblingen mellom hage og kafé er en styrke. Kontoravdelingen er liten, men fungerer godt. Det er begrenset rom for utvikling dersom staben skulle bli større.

HÆSJGATA

Museets tettstedavdeling bak låven består av bygårder som er flyttet fra Stjørdal sentrum. Bygningene brukes til miljøutstillinger og skiftende utstillinger, og er en sentral del av museets formidling av regional og lokal historie. Den pågående serien Hæsjgatas historier skal over en tjuårsperiode fremheve hvert tiår fra 1930 til 2030-tallet på Stjørdalen. Selv om man kan se for seg at Iversengården lengst mot vest kan fylles med andre funksjoner i forbindelse med etableringen av bergkunstsenteret, er det å foretrekke at dens sentrale funksjon som visningssted i Hæsjgatas historier fortsettes.

FORPAKTERBOLIGEN

Midt på tunet står den røde Forpakterboligen fra 1956. Den har formen og formatet til en tradisjonell trønderlån, men er en etterkrigsbolig. Bygningen leies av Stjørdal husflidslag. Den historiske verdien og autentisiteten til bygningen er begrenset, men den bidrar til museets tidsdybde, og husflidslagets virksomhet er verdifull for museet. Plasseringen midt på tunet er uheldig.

LÅVEN

Sammen med Prestegårdsboligen fra 1820 er enhetslåven fra 1930-tallet det viktigste historiske elementet i gårdstunet til Værnes prestegård. Låven rommer i dag en rekke viktige funksjoner for museet (magasin, midlertidige utstillinger, verksted, lagerrom, med mer). Samtidig er det mye tilgjengelig areal i låven (samlet areal ca. 400 kvm), og med endret bruk vil større eller mindre deler av arealet i låven kunne tas i bruk til bergkunstsenteret. Dette gir verdifull fleksibilitet for fremtidig utvikling.

I umiddelbar nærhet av museumsområdet:

Gravhaugen representerer jernalderen på museumsområdet og forteller om Værnes som maktsentrum i førkristen tid. Rett sør for Prestegårdshagen er det påvist spor etter en bosetting med blant annet ni hus bygget mellom 300 f.Kr, i førromersk jernalder, og vikingtid.

Værnes kirke (1130–1190) er en av de største kirkene som ble bygget på landsbygda i Norge i middelalderen. Med blant annet to av Norges eldste bevarte takkonstruksjoner, er den blant de mest autentiske middelalderbygg i Norden. Museet har formidlingsansvar for kirken.

Kalkovnsruin (1100-tall) Eneste av sitt slag i Nord-Europa, forteller om førindustriell produksjon og er nær knyttet til kirkehistorien. Pt. Ikke tilgjengeliggjort for publikum.

Værnes kirke ble påbegynt ca 1130. Værnes prestegård har etter alt å dømme ligget på nåværende sted siden slutten av 1300-tallet.

APPENDIKS 2:

Førende dokumenter – vedtak, museumsmelding og utviklingsplan

Vedtak i Kommunestyret i Stjørdal 17.12.2020 (PS Sak 131/20) Om Bergkunstsenter

Styrevedtak i Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2021
SAK: 41/21 BERGKUNSTSENTER PÅ STJØRDAL MUSEUM VÆRNES

Intensjonsavtale Stjørdal kommune og SNK, signert 4.6.2021

Hurdalsplattformen for en regjering utgått fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet 2021–25

Stortingsmelding 23 (2020–2021) *Musea i samfunnet – Tillit, ting og tid*

Museene Arven utviklingsplan *Der fortellinger møtes* 2021–24

Stjørdal museum Værnes stedlig utviklingsplan *Der fortellinger møtes* 2022–25

Elgfigur i bekkeleiet mellom Nykjørnan, 570 meter over havet i Blåfjella, Lierne kommune.

stjordalmuseum.no

Stjørdal museum Værnes
Prestmovegen 2
7514 Stjørdal
74 82 70 21

September 2023

Foto: Der ikke annet er oppgitt, er foto tatt av ansatte ved Stjørdal museum Værnes
Arkitektskisser: Atle Aas
Layout: Tank Design Trondheim